

Yayın Geliş Tarihi: 10.02.2019

Ermeni Araştırmaları Dergisi

Yayına Kabul Tarihi: 26.04.2019

Sayı: 62, Yıl: 2019, Sayfa: 73-94

ISSN: 1303-068X

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Kelbizadeh, Elnur. "Robert Koçaryan'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde Ermenistan-İran İlişkileri." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 62 (2019): 73-94.

Araştırma Makalesi

ROBERT KOÇARYAN'IN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE ERMENİSTAN-İRAN İLİŞKİLERİ

(ARMENIA-IRAN RELATIONS IN THE PERIOD OF THE
PRESIDENCY OF ROBERT KOCHARIAN)

Doç. Dr. Elnur KELBİZADEH*

Öz: SSCB'nin çökmesinin ardından post-Sovyet ülkeleriyle, özellikle Kafkas cumhuriyetleriyle ilişkiler İran dış politikasının özel bir yönü haline geldi. Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda olumlu tavır ortaya koyan Levon Ter-Petrosyan'ın yapılan baskılar sonucu istifa etmesi üzerine Robert Koçaryan cumhurbaşkanı seçildi ve görevine 9 Nisan 1998'de resmen başladı. Robert Koçaryan'ın döneminde Ermenistan İran'la olan ilişkileri ekonomik ve jeopolitik şartlar nedeniyle geliştirilmek zorundaydı. Koçaryan döneminde önemli ekonomik projelerin uygulanması ile ilgili anlaşmalar imzalandı. Araştırmamız, Koçaryan'ın 10 yıllık yönetimi döneminde İran ile Ermenistan arasında 34 belgeye imza atıldığını gösteriyor. Bu dönemde Ermenistan ABD ve bazı Avrupa ülkelerinin İran'a yönelik yaptırımlara karşı çıkıyordu. Ancak bu, Ermenistan'ın adil tutumundan veya komşularıyla dayanışma politikasından kaynaklanmıyordu. Gerçek şu ki, kararları Ermenistan'ın yerine Rusya Kafkasya'da kendi çıkarları için alıyordu. 2001 yılından sonraki dönemde ABD'nin bölgesel politikasının etkisiyle Rusya'yla İran'ın çıkarlarının örtüşmesi Rusya'nın İran'la ilişkiler konusunda Ermenistan'a bir çok kez onay vermesine neden olmuştur. İran

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5870-034X>
Azerbaycan Bilimler Akademisi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü,
Kafkasya Politikası Bölümü Başkanı
kelbizadeh@gmail.com

ile ilişkilerde Ermeni tarafı daha çok ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine ilgi duyuyordu. İran, Avrupa devletleri ve ABD tarafından uygulanan yaptırımların ekonomik sonuçlarını yumuşatmak için Ermenistan'ın imkânlarını kullanmaya çalıştı. Rusya'nın Ermenistan'a baskıları nedeniyle İran'ın doğal gazını Ermenistan üzerinden Avrupa'ya götürme girişimleri gerçekleşmedi. Ermeni tarafı her zaman İran İslam Cumhuriyetindeki pan-Farsçı grupların Azerbaycan'la ilgili duydukları rahatsızlıkları kullanarak İran'ı Azerbaycan'a karşı-karşıya getirmeğe çalıştı.

Anahtar Kelimeler: *Dış politika, ilişkiler, Kafkasya, Karabağ, Koçaryan*

Abstract: *Relations with the post-soviet countries, especially with the Caucasus republics became a special aspect of Iran's foreign policy, after the collapse of the USSR. The first President of Armenia Levon Ter-Petrosian, who put forward a positive attitude towards the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict, resigned as a result of pressures. After resigning, Robert Kocharian was elected president and officially began his duties on April 9, 1998. In the period of Robert Kocharian, Armenia's relations with Iran had to be developed due to economic and geopolitical conditions. Agreements on the implementation of important economic projects were signed during the Kocharian period. Our research shows that, between Iran and Armenia 34 documents were signed during the 10-years management of Kocharian. In this period, Armenia opposed sanctions against Iran by the USA and some European countries. However, this was not due to Armenia's fair attitude or the policy of solidarity with its neighbors. The fact is that these decisions were taken by Russia instead of Armenia for their own interests in the Caucasus. In the period after 2001, the overlapping of the interests of Russia and Iran with the influence of the regional policy of the USA caused Russia to give approval to Armenia many times in terms of relations with Iran. In relations with Iran, the Armenian side was more interested in developing economic relations. Iran tried to use Armenia's opportunities to soften the economic consequences of the sanctions imposed by European states and the US. Iran's attempts to bring natural gas to Europe via Armenia did not take place due to Russia's pressure on Armenia. The Armenian side has always tried to bring Iran against Azerbaijan using the pan-Persian groups' disturbances about Azerbaijan.*

Keywords: *Foreign policy, relations, Caucasus, Karabakh, Kocharian*

Giriş

23 Ağustos 1990 tarihinde Ermenistan Yüksek Konseyi, Ermenistan'ın bağımsızlık sürecini başlatan ilk adım olarak “Ermenistan Bağımsızlık Deklarasyonu”nu kabul etti.¹ Alınan kararlar Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ismi “Ermenistan Cumhuriyeti” şeklinde değiştirildi.

21 Eylül 1991 tarihinde Ermenistan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılması ve bağımsızlığına kavuşması konusunda referandum düzenledi. Referanduma katılan Ermenistan vatandaşlarının %94'den fazlası ülkenin bağımsızlığı için oy kullandı. 1988-1989 yıllarında Ermenistan'dan zorla sürülen Ermenistan SSC vatandaşı olan Azerbaycan türkleri referanduma katılamadılar. 1991 referandum sonuçlarına dayanarak 23 Eylül 1991'de Ermenistan Devleti Yüksek Komisyonu Ermenistan Devleti'nin bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti.²

16 Ekim 1991 tarihinde Levon Ter-Petrosyan, ilk cumhurbaşkanı seçildi ve ülkeyi 1998 yılına kadar yönetti. Onun cumhurbaşkanlığı döneminde Ermenistan silahlı birlikleri Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresindeki illeri işgal etti. Bölgede çatışmanın olması yalnızca Azerbaycan ve Ermenistan için değil, sınır komşusu olan diğer devletler için de tehlikeliydi. Hem Azerbaycan, hem Ermenistan'ın güney komşusu olan İran İslam Cumhuriyeti için çatışmalar bizzat tehlike doğurmaktaydı.

İran Dış Politikasında Ermenistan

Ermenistan ve İranın Ortak Çıkarları

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çökmesinin ardından post-sovyet ülkeleriyle, özellikle Kafkas cumhuriyetleriyle ilişkiler İran dış politikasının özel bir yönü haline geldi. İran Kafkasya'nın yeni devletleri olan Azerbaycan ve Ermenistan ile sınır komşusu olan büyük bölgesel güçlerdendi. 1979 İslam Devriminden sonra kısıtlı dış politika yürüten İran için Kafkasyanın yeni bağımsız devletleri dünyaya açılmak için yeni bir şanstı. İran, 25 Aralık 1991'de Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıdı ve 9 Şubat 1992'de Ermenistan'la diplomatik ilişkiler kurdu.³

1 “Декларация о независимости Армении,” *Голос Армении*, 25 Ağustos 1990.

2 Movsisyan Artak, *Ermenistan tarihi*. (Yerevan: Yerevan Devlet Üniversitesi Yayınları, 2017), 114.

3 Hovhannisyan Nikolay, *The Foreign Policy of the Republic of Armenia in the Transcaucasian-Middle Eastern Geopolitical Region* (Yerevan: National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Institute of Oriental Studies, 1998), 43.

Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan döneminde, bu ülkenin Azerbaycan'a yönelik askeri saldırılarına, Azerbaycana bağlı Dağlık Karabağ ve çevresindeki illerde yaşayan Müslüman Azerbaycan Türklerine karşı soykırımların gerçekleştirilmesine, yine aynı bölgedeki müslüman dini anıtlarının ermeniler tarafından yıkılmasına ve aşağılanmasına, Azerbaycana bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Ermenistan tarafından bloke edilmesine rağmen İran Ermenistan ile ilişkilerini yükselen bir çizgiyle geliştirmeye çalıştı. İran'ın çatışmanın durdurulması və çözümü yönünde attığı adımlar, Azerbaycan ve Ermenistan üst düzey yetkilileri arasında düzenlediği görüşmelerde bazı konularda taraflar anlaşsa da, Ermenistan'ın işgali bir türlü durdurulamadı. Azerbaycanda 1992 yılında Türkiye ve Batı yanlısı politik güçlerin iktidara gelmesinin ardından İslami değerler taşıyıcısı imajını oluşturmaya çalışan İran sadece Ermenistan'a baskı yapmamakla kalmadı, aynı zamanda Ermenistan'ın ekonomik ve askeri yönden güçlenmesine dolaylı yoldan hizmet edecek adımlar attı.

Ter-Petrosyan iktidarı yıllarında İranın Ermenistan ile ilişkileri güçlendirmesinin ve birçok durumda Azerbaycan'a karşı objektif olmayan bir pozisyon sergilemesinin birçok nedeni vardı. Her şeyden önce, Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında İran'ın başlıca bölgesel rakiplerinden biri olarak kabul edilen Türkiye'ye olan eğiliminin İran ve Ermenistan'ı daha da yaklaştıran temel faktör olduğu belirtilmelidir. Öte yandan, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı sırada, "İslami devlet" ve "vilayeti-fakih" kavramlarını ilerici bir model olarak yaymak isteyen İran için arzu edilmeyen Avrupa tarzlı, laik devlet sistemine dayanması İran'ın Azerbaycan'a karşı çıkmasına neden oldu. Üçüncüsü, İran'daki Fars şovenizmine dayanan ideolojiden etkilenen siyasal güçleri rahatsız eden ana konulardan biri Azerbaycan'ın Türk nüfusu ve İran'daki Azerbaycan Türklerinin büyük bir çoğunluğa sahip olmasıydı. Dördüncüsü, pek çok uluslararası diplomasi konularında yasal bir yaklaşımdan daha çok tarihsel bir yaklaşımla yönlendirilen İran için Azerbaycan'ın aynı uygulamayı yapması ciddi sorunlara yol açabilirdi. Tarihten bilindiği üzere, 1813 yılında Çarlık Rusyasıyla Kacarların yönettiği İran (Persiya) arasında imzalanan Gülistan, 1828'de imzalanan Türkmençay anlaşmalarıyla Azerbaycan iki bölüme ayrılmıştı. Dönemin İran yönetiminin bölünmeden sonraki tüm ciddi, hatta devlet düzeyinde çabalarına rağmen İrandaki Azerbaycanlılar (Azerbaycan Türkleri) assimile olmamıştı. Pehlevi yönetimi döneminde bile tüm baskılara rağmen Azerbaycan Türkleri ciddi bir direniş göstermekteydiler. Rus ve Sovyet işgalinden kurtulan ve bağımsız bir devlet kuran Kuzey Azerbaycan, Güney Azerbaycan için emsal olabilirdi. Bu da İran'ın parçalanmasına, önemli ekonomik ve stratejik bölgeleri kaybetmesine neden olabilirdi.

O dönemde, Azerbaycan'da iktidarda olan siyasal güçlerin bu varsayımları inkar etmemesi ve bazı durumlarda bu tür işlemlerin olasılığı hakkındaki görüşlerini dile getirmesi İran'da pan-Pers ve Ermeni yanlısı güçlere iyi bahaneler, Ermenistan'a ise İran'ı Azerbaycan'a karşı koymak için argümanlar veriyordu.

Robert Koçaryan: Terrörden Siyasete

1998 yılına geldiğimiz zaman, Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın Karabağ sorununun gerçekliğini tam olarak hesaba katması ve sorunun çözülmesi için attığı adımlar onun cumhurbaşkanlığı koltuğunu bırakmasında başlıca nedenlerden biri oldu. Batılı ülkelerin Azerbaycan ile petrol rezervleri de dahil olmak üzere birçok konuda anlaşması, iktidarda olan dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in uyguladığı politika Batılı ülkelerin Ermenistan'a olan desteğini nispeten azalttı. Örneğin, Ermeni lobisinin dünyadaki en güçlü konuma sahip olduğu ülkelere biri olan Fransa'nın bu konulara yaklaşımlarında bazı değişiklikler oldu.

Ekim 1997'de, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile baş-baş görüşmeler gerçekleştirdiler. O zamanlar, Jacques Chirac'ın çatışmanın çözümü konusundaki pozisyonu şöyleydi: “Çatışma Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Lizbon Zirvesi'nde kabul ettiği ilkelere dayanarak barışçıl koşullarla çözülebilir. Bu ilkelere dayanarak anlaşmazlığı çözmek için elimizden geleni yapacağız. Fransa'nın bu konudaki tutumu sabittir”.⁴

15 Ekim 1997'de Paris'teki Diplomasi Akademisinde konuşan Levon Ter-Petrosyan, Dağlık Karabağ halkının güvenliğini sağlamanın yanı sıra Dağlık Karabağ ve Azerbaycan arasındaki doğrudan müzakerelerin sağlanmasının gerekli olduğunu söyledi. Ermenistan cumhurbaşkanının olumlu tutumu, Bakü ve Hankendi'de meydana gelen değişikliklerle ilgiliydi. Bu arada, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründen çıkarılan petrolün Ermenistan'dan Türkiye'ye ulaştırılması için boru hattının inşaatı üzerine tartışmalar yapılmaktaydı. Ermenistanın ekonomik kalkınması için Levon Ter-Petrosyan Dağlık Karabağın sözde yönetiminin bağımsızlık taleplerinden geri çekilmeli olduğuna inanıyordu ve konuşmalarında bu konuyu gündeme taşımaktaydı.

4 Öliyev Heydər, *Müstəqilliyimiz əbədidir*. XII kitab, (Bakı: Azərneşr, 2004), 317.

Ama Levon Ter-Petrosyan'ın bu konuda tutumu ve Paris'deki konuşması Ermenistan'da yerel bir politik krize yol açtı. Aslında, politik krizin çıkmasını Rusya'nın konumu da etkiledi. Rusiyanın da etkisiyle dönemin Başbakanı Robert Koçaryan ve Savunma Bakanı Vazgen Sarkisyan cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyana karşı çıktı. Bu politikacıların ikisi de Karabağ sorunuyla bağlantılı olarak Ermeni kamuoyunda popülerlik kazanmış ve Karabağ'daki kanlı olaylara doğrudan katılmışlardı.

Örneğin Ermenistanın Ararat ili doğumlu dönemin Savunma Bakanı Vazgen Sarkisyan 1989 ve 1990 yıllarında memleketinden uzak olmayan Ermenistan-Azerbaycan (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti) sınırında - Yeraskh yakınlarında savaşan Ermeni gönüllü gruplarının komutanı olmuş, 1991 yılının sonlarında Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan tarafından Savunma Bakanı olarak atanmış, Dağlık Karabağ Savaşı sırasında Ermeni kuvvetlerinin en önde gelen komutanlarından olmuştu.

Savaş sonrası yıllarda, Vazgen Sarkisyan yönetiminde olan askeri güçle Ter-Petrosyan'ın iktidarı elinde tutması için onu kuvvetle destekledi. Lakin sonradan Dağlık Karabağ anlaşması müzakerelerinde Petrosyan'ın taviz vermesi nedeniyle ona karşı çıktı.

1988'den beri Karabağ'da Ermeni milliyetçileri tarafından başlatılan Miatsum hareketinin üyelerinden biri, daha sonra bu hareketin lideri olan Robert Koçaryan'sa Karabağ'da Azerbaycan nüfusuna karşı katliamlar yapan silahlı grupları yönetmişti. Koçaryan 1991 - 1992 yıllarında "Dağlık Karabağ Yüksek Sovyeti" (parlamentosu - E.K.) üyesiydi. 1992'den bu yana sözde "cumhuriyetin" başbakanı ve savunma komitesi başkanı olarak Azerbaycan'ın Karabağ bölgesindeki sivil nüfusa karşı kanlı suçlara doğrudan yol açmıştı. 24 Kasım 1994'te, sözde "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"nin Yüksek Sovyeti Robert Koçaryanı cumhurbaşkanı ilan etti. 1996'da Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde sahte seçimler yapıldı ve Robert Koçaryan'ın cumhurbaşkanlığı meselesi "yasallaştırıldı". 1994-1996 yılları arasında sözde "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"nin cumhurbaşkanı görevini yapan Robert Koçaryan, Mart 1997'de Levon Ter-Petrosyan tarafından Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı olarak atandı.

Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda olumlu tavır ortaya koyan Levon Ter-Petrosyan'ın yapılan baskılar sonucu istifa etmesi üzerine Robert Koçaryan, 3 Şubat 1998'den başlayarak Ermenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın görevlerini geçici olarak yerine getirmeye başladı. Kısa süre sonra Ermenistan'da cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenlendi. 16 mart

1998'de gerçekleşen ilk turda 12 aday seçimlere katıldı. Eski Sosyalist Partisi üyesi Karen Demirçyan, Ulusal Demokratik Birlik'den Vazgen Manukyan, Ermeni Komünist Partisin'den Serger Badalyan, Milli Mukaddarat Birliğ'in'den Paruyr Hayrikyan, Ulusal Anlaşma Partisin'den Artashes Geghamyan, Ermenistan Liberal-Demokratik Partisin'den Vigen Haçatryan, Anayasal Hakları Birliğ'in'den Hrant Haçatryan, Ermenistan Demokrat Partisin'den Aram Gaspar Sarkisyan, Yeni Yol Partisinden Aşot Bleyan adaydı. 3 aday bağımsız olarak seçimlere katılmıştı: Robert Koçaryan, David Şahnazaryan, Yuri Mkrtyan. Oylamanın ilk turunda Robert Koçaryan seçmenlerin %38,5'nin, Karen Demirçyan %30,5'nin, Ulusal Demokratik Birlik partisinin adayı Vazgen Manukyan'sa %12,2'sinin oyunu kazanmıştı. İkinci turda oyların %58,9'unu kazanan bağımsız aday Robert Koçaryan cumhurbaşkanı seçildi ve görevine 9 Nisan 1998'de resmen başladı.

Robert Koçaryan Döneminde Ermenistanın Dış Politikası ve İran

9 Nisan 1998'den 9 Nisan 2008'e kadar 10 yıl Ermenistanı yöneten Robert Koçaryan döneminde Ermenistan'ın önceki dönemde daha bağımsız olarak kabul edilen ekonomisi ve dış politikası Rusya kontrolüne geçti. Robert Koçaryan'ın egemenliğinin ilk yıllarında, Ermenistan dengeli, ancak özellikle 2000'lerin başından beri Rusya lehine bir dış politika izlemeye başladı.⁵ Bu dönemde, Ermenistan'da birçok işletme ve ekonomik kuruluşlar Ermenistan'ın dış borcunu ödemesi için Rusya Federasyonuna verildi ve bu da ülkenin Rusya'ya bağımlılığını daha da güçlendirdi. Hatta dış politikada Rusya'ya bağımlılık İranla olan ilişkileri de etkiledi. Rusya ve İran'ın Kafkasya'da bir çok konularda çıkarlarının örtüşmesine rağmen, İran'ın Ermenistan üzerinden Avrupaya doğal gaz ihracını gerçekleştirmek istemesi Rusya'yı rahatsız etmekteydi. Bu nedenle tetkik ettiğimiz dönemde Rusya İranla Ermenistan arasında bir çok projelerin gerçekleşmesinin önünü kesmiştir. Lakin bununla beraber İranı Ermenistan'ın iç ekonomik sorunlarını çözmesine yardımcı olmaya da teşvik etmiştir.

Robert Koçaryan'ın döneminde Ermenistan İran'la olan ilişkileri ekonomik ve jeopolitik şartlar nedeniyle geliştirilmek zorundaydı. İranlı araştırmacılar, Robert Koçaryan döneminde İran'ı Ermenistana yakınlaştıran aşağıdaki faktörlere dikkat çekiyor:

- Ermenistanın Avrupa'ya yakın erişim için önemli bir nokta olması;
- Komşuluk;

5 Aslanlı Araz. "Qlobal siyasətdə Qafqaz: 22 il əvvəl və indi," Son dəyişdirilmə tarixi: 20.05.2013.

- İran'daki Ermeni azınlığın varlığı;
- Aras nehrinin ortak sömürülmesi ve ortak projeler;
- ABD Kongresi'ndeki güçlü Ermeni lobisinin etkisiyle İran çıkarlarının korunmasının mümkünlüğü;
- Fransa, Belçika gibi bazı Avrupa ülkelerinin parlamentolarında etkili olan Ermeni lobisini politika ve menfaatlerine uygun olarak kullanmak için araç olması.⁶

1998 - 2005'te İran ve Ermenistan arasındaki ticaret hacmi neredeyse iki katına çıktı. Aynı dönemde İranın Azerbaycanla ticari sirkülasyon hacmi ciddi şekilde azalmaktaydı. Örneğin İran ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 1995 yılında 266.4 milyon dolar iken, 2000 yılında bu rakam 64.5 milyon dolara kadar düştü.⁷ Ayrıca, Koçaryan döneminde önemli ekonomik projelerin uygulanması ile ilgili anlaşmalar imzalandı. Araştırmamız, Koçaryan'ın 10 yıllık yönetimi döneminde İran ile Ermenistan arasında 34 belgeye imza atıldığını gösteriyor.

Bu dönemde Rusiyanın bir ili konumunda olan Ermenistan ABD ve bazı Avrupa ülkelerinin İran'a yönelik yaptırımlara karşı çıkıyordu. Ancak bu, Ermenistan'ın adil tutumundan veya komşularıyla dayanışma politikasından kaynaklanmıyordu. Gerçek şu ki, bu kararları Ermenistanın yerine Rusya Kafkasya'da kendi çıkarları için alıyordu. Ermeni araştırmacılarının kendileri bile dönemin Ermenistan-Rusya ilişkilerinin eş pozisyonlu ilişkilerden vassal (asılı) pozisyona düşme şeklinde nitelendirmişler.⁸

Robert Koçaryanın cumhurbaşkanlığı yıllarında Ermenistan'dan İran İslam Cumhuriyetine üst düzeyde (cumhurbaşkanı ve dışişleri bakanı düzeyinde) 8 ziyaret gerçekleştirilmişti. İran'dan Ermenistan'a yapılan üst düzey ziyaret sayısı da 8'di. Bu dönemde, Ermenistan devlet başkanı İran'ı iki kez, İran cumhurbaşkanları Ermenistan'ı üç kez ziyaret etmişlerdi.

6 "نگاه‌های ارم و ایران روابط شمال-غربی جمهوری ایران در پی‌آیدار نقش نستان", 30 Ekim 2007, www.aftabir.com/articles/view/politics/iran/c1c1193764798_iran_p1.php/
در پی‌آیدار نقش-ارمنستان و-ایران روابط شمال-غربی

7 Vəliyev Cavid, Məmmədli Məsihağa ed., *Azərbaycan-İran əməkdaşlığı: əsas istiqamətlər və imkanlar* (Bakı: SAM, 2018), 44.

8 Minassian Qaidz, "Is Armenia avanpost of Russia in the Caucasus?" *Russie. Nei. Visions*, No.27, (15 February, 2006): 13.

Soltan Sədrəddin, "Tehran hakimiyyətinin islam dəyərlərindən danışmağa haqqı var?" *Bakı-Təbriz jurnalı*, № 3, (iyun 2005): 54.

Eylül 1998'de, Ermenistan Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan İran'ı ziyaret etti. 1998 yılında Ermenistan ve İran arasındaki görüşmeler sonucunda, Ermenistan Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti, tarımsal işbirliği konusunda bir anlaşma imzaladı. Sovyet Cumhuriyetleri ile eski ekonomik ilişkilerin zayıflamasından sonraki dönemde komşu İranın tarım tecrübesinden yararlanmasının, ülke ekonomisinin geliştirilmesi için İrandan yardımların alınmasının Ermenistan için hayati ehemmiyeti vardı. Ağustos 1999'da İran Dışişleri Bakanı Kamal Harrazi Ermenistan'ı ziyaret etti. Bu ziyaretin ardından Ermenistan Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan'ın bir sonraki İran ziyareti Aralık 1999'da gerçekleşti.

Bu dönemde Ermenistan - İran ilişkilerinin yoğunlaşmasıyla beraber İran, Azerbaycan ile ilişkilerini yoğunlaştırmaya ve bazı ekonomik projelerden faydalanmaya çalışıyordu. Aynı dönemde Azerbaycan tarafı müslüman bir ülkenin topraklarını işgal eden ve Karabağ'da müslümanları katleden Ermenistanla İranın ilişkilerini geliştirmesinden memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev 1999 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin Doğu Azerbaycan valisi Yahya Mammadzadeh'le yaptığı görüşmede duyduğu memnuniyetsizliği dile getirerek dedi: "Genel bir memnuniyetsizliğimiz var. İran ve Ermenistan'ın yakın ekonomik işbirliğine sahip olduklarını yıllardır söylüyoruz. Bunu söylüyoruz, ancak dileğimiz İran tarafından yerine getirilmemektedir. Ekonomik ilişkiler yarattıklarını falan söylüyorlar. Gerçek şu ki, Ermenistan eski Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan defalarca şunları söyledi: İran'la ekonomik ilişkileri iki gün boyunca kesilirse Erivan boğulacak. Bu ekonomik ilişki şüphesiz İran için faydalıdır. Çünkü ticaret yapmak zorundadır. Ancak kardeşlik yönünden baktığımız zaman ülkemize zarar veren bir ülke ile çok fazla işbirliği yapmak - açıkça konuşuyorum, şimdi bazıları kabuletmeye bilir ama - bu bizim zorumuza gidiyor".⁹

Şubat 2001'de Ermenistan Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan, İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ile İran İslam Cumhuriyetinin başkenti Tahran'da bir araya geldi.¹⁰ Görüşmede bölgesel işbirliği, İran - Ermenistan doğal gaz hattı, Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili bir çok konular ele alındı. İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi görüşmede İran-Ermenistan doğal gaz boru hattının "iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açacağını ve bölgede istikrar faktörü olacağını" söyledi. İran lideri, Ermenistan ve Azerbaycan cumhurbaşkanları arasında devam eden doğrudan diyalogdan memnuniyet

9 *Heydər Əliyevin İran İslam Respublikası ilə əlaqədar baxışları. İİR-in Bakıdakı səfirliyi (Azərbaycan və fars dillərində)* (Bakı: Çarşıoğlu, 2004), 16.

10 Акопян Татула, "Визит Коcharьяна в Иран продолжается," *Газета "АЗГ" (Армения)*, 27 Aralık 2001.

duyduğunu belirtti ve İran'ın Karabağ sorununun çözülmesi için arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu açıkladı.¹¹ Muhammed Hatemi ayrıca bölgesel işbirliğine duyulan ihtiyaçtan bahsetti ve "Rusya dahil bölgedeki tüm ülkelerin ilerlemeyi ve güvenliği sağlamak için uygun bir plan benimsemesi" gerektiğinin altını çizdi.¹² Ermenistan Dışişleri Bakanı, İran'ın bölgesel istikrarın sağlanmasına önemli katkılarda bulunduğunu söyledi.¹³ İran liderini Karabağ anlaşmazlığının barışçıl yollarla çözülmesi sürecindeki son gelişmeler hakkında bilgilendiren Vardan Oskanyan, tarafların 2001 yılında çözüm bulabilcekleri umudunu dile getirdi. Bu dönemde İran, Dağlık Karabağ sorunu ile bağlantılı olarak kurulan AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarına katılmaya hevesliydi. Ancak, AGİT Minsk Grubu üyesi ülkeler İran'ın bu gruba katılmasını istemiyorlardı.¹⁴

3-4 Şubat tarihlerinde Vardan Oskanyan, İran Dışişleri Bakanı, Meclis Başkanı ve İran Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri ile de görüşmelerde bulundu.

Aralık 2001'de, Robert Koçaryan, Cumhurbaşkanı seçildiğinden beri ilk kez İran İslam Cumhuriyeti'ni ziyaret etti. Ziyarete İran'daki ermeni yanlısı güçlerin ciddi bir propagandası eşlik etti. Bu tür güçlerin etkisiyle İranın "Nevruz" gazetesi Ermeni cumhurbaşkanının resmini manşet yaptı ve gezi için hazırladığı haberi şöyle tanımladı: "Haydar Aliyev gelmedi - Koçaryan geliyor".¹⁵ Ziyaret sırasında Robert Koçaryan İran'ın Dini Lideri Ayetullah Hamaneyi ile bir araya geldi. Hamaneyi iki ülke arasındaki tarihsel bağlara ve ilişkilere değinerek, bölgenin ülkeleri arasındaki ilişkilerin sağlamaştırılmasının önemini vurguladı. Kafkasya bölgesindeki çatışmaların, dış müdahale olmadan bölge ülkeleri aracılığıyla çözülebileceğini söyledi ve ABD dahil olmak üzere ulusötesi güçlerin kendi çıkarlarını düşündüğünü vurguladı.¹⁶

Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın ziyareti sırasında Ermenistan - İran Hükümetlerarası Komisyonunun üçüncü toplantısı yapıldı. İki ülke arasında

11 "Газопровод Иран-Армения откроет новую страницу в отношениях двух стран, сказал Хагати," , 2001, 5 феврал.

12 "Газопровод Иран-Армения откроет новую страницу в отношениях двух стран, сказал Хагати," www.panarmenian.net/rus/news/6983/, 2001, 5 феврал.

13 "Газопровод Иран-Армения откроет новую страницу в отношениях двух стран, сказал Хагати," www.panarmenian.net/rus/news/6983/, 2001, 5 феврал.

14 Qasımlı Musa, *Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003). I hissə*, (Bakı: Mütərcim, 2015), 594.

15 Акопян, "Визит Кочаряна."

16 "اقای دیدار و چاریانک رییس ارمنستان جمہور انقلاب رہبر با",
Son erişim tarihi 09 Şubat 2019, farsi.khamenei.ir/news-content?id=11690

11 belge imzalandı. Ermenistan ve İran Devlet Başkanları Ortak Deklarasyonu kabul edildi. Mehri - Gacaran tüneli üzerinde bir anlaşma imzalandı.

Ziyaret sırasında tarihi eserlerin korunması konusunda bir işbirliği anlaşması imzalandı. Her iki taraf için bu anlaşmayı imzalamak önemliydi ve anlaşma, Azerbaycan'ın kültürel mirasına yönelik yabancı iddialar için yasal bir temel oluşturdu. Böylece Ermeni tarafı İran sınırları içerisinde, ama Azerbaycan sınırına yakın bölgelerdeki alban-hristiyan anıtlarını ve tarihi yapıları “ermenî kültürel mirasının örnekleri” gibi sunmak ve Kafkasyanın en eski halklarından olduklarını kanıtlamak için ek “kanıtlar” bulmuş oldu. Erivan'daki Türk - İslam anıtları da dahil olmak üzere tarihi Batı Azerbaycan topraklarındaki (günümüzdeki Ermenistanda) kültürel miras özellikle 20. yüzyılın 80'li yıllarından bu yana Ermeni vandalizmiyle yıkılmıştı. Bu anlaşmaya göre İran sonraki dönemde İsfahan mimari tarzının geleneklerini temel alarak Türk camisini (Göy Mescid) restore etti ve anıt çeşitli kaynaklarda İran mimari irsinin simgesi gibi nitelendirildi. İran'da “Ermeni anıtlarının” korunmasına devletin verdiği dikkat daha da arttı.

Bu gerçeklerden birini gururla dile getiren Ermeni yazar Ruben Galichyan 2010'da Londrada basılan kitabında: “İslam devleti olan İran İslam Cumhuriyeti'ndeki tarihi Hristiyan Ermeni anıtları devlet tarafından korunmaktadır. Tarihi Eserleri Koruma Bakanlığı, Ermeni anıtlarının çoğunda devletin mali yardımlarıyla onarımlar ve restorasyonlar yaptı. Böyle bir dini yapı, Kuzey İran'da Batı Azerbaycan vilayetinde bulunan 12. yüzyıldan kalma Kutsal Taddeus manastırır. Yapı Birleşik Milletler Örgütünün UNESCO Dünya Mirası Listesine dahil edildi”. – yazıyordu.¹⁷

O sırada imzalanan ilginç anlaşmalardan biri, iki ülke arasındaki ekolojik alanda işbirliğine dair anlaşma idi. Gerçek şu ki, Metsamor Nükleer Santralinin zehirli atığını Araz Nehri'ne dağıtarak Ermenistan, İran yasal arazisinin ekolojik durumunu olumsuz yönden etkilemektedir. Tehlike bununla sınırlı değil. Metsamor Nükleer Santralinden sızma olursa Ermenistanın kendisi, yanı sıra komşu İran, Türkiye ve Azerbaycanın sınır bölgeleri radyasyona maruz kalacak. 1976 yılında inşa edilen Metsamor kentindeki nükleer santral Ermenistan'ın başkenti Erivan'dan 32 km uzaklıktadır. Dünyanın en savunmasız reaktörlerinden biri olan Metsamor santralinin yapımına Sovyetler döneminde yapım sürecindeyken Sovyet alimleri kendileri itiraz etmiş, gerekçe olarak Ağrı Dağı'nın tektonik bölgesinde bulunmasını göstermişlerdi.

17 Galichian Rouben, *The invention of History: Azerbaijan, Armenia and the Show casing of imagination*. (London/Yerevan: Printinfo Artbooks, 2010), 12.

Koçaryan'ın 2001'de Tahran'a yaptığı ziyarette imzalanan anlaşmalardan biri, akademik derecelerin ve yüksek öğretimin karşılıklı olarak tanınması anlaşmasıydı. Ermenistan ve İran arasındaki Gümrük Alanında İşbirliği Anlaşmasıysa özellikle Ermenistan'ın "ekonomik nefesini" uzatmaya hizmet ediyordu. Bir diğer anlaşma, belgelendirme ve standardizasyon alanında bir işbirliği anlaşmasıydı. Ermenistan ve İran arasındaki "Kota ve imtiyaz sözleşmesi" de imzalandı.

2002 yılında 4. Ermeni-İran Hükümetlerarası Ortak Ekonomik Komisyon toplantısı yapıldı. 2003 yılının Nisan ayında, İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi Erivan'ı ziyaret etti. Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Kocharyan ziyareti sırasında Kemal Harrazi'yi kabul etti ve görüşmede İran Cumhurbaşkanı'nın Erivan'ı ziyareti ile ilgili bir dizi konu ele alındı.¹⁸

ABD'nin Eylül 2001'den sonraki dönemde Kafkasya bölgesindeki aktif politika izlemesine karşılık olarak İran da bölgeye yönelik aktif bir dış politika izlemeye başladı, bölgesel devletlerle ilişkilerini çeşitli yollarla yoğunlaştırmaya çalıştı. ABD'le Azerbaycan'ın ekonomik ve terör aleyhine işbirliğine karşılık olarak İran Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin yarattığı Dağlık Karabağ sorununu baskı aracı olarak kullanıyordu. Bunu Kemal Harrazinin İran dış politikasını yönettiği dönem için kesinlikle söylemek mümkündür. İran bir tarafda Ermenistana ekonomik, asgeri alanda yardımlarını artırdı, diğer yandan Azerbaycana Ermenistanla olan ilişkilerde kendisinin daha iyi arabulcu ola bileceğini kanıtlamaya çalıştı. Dönemin İran dış politikasının bu türlü yaklaşımlarını meydana gelen olaylarla, yapılan anlaşmalar da göstermektedir.

İran Savunma Bakanının Mart 2002'de Ermenistan'ı ziyareti sırasında iki ülke arasında bir askeri anlaşma imzalanması İran'ın baskı politikasının bir unsuru olarak görülebilir. Anlaşma taraflar arasında askeri işbirliğinin geliştirilmesini, çeşitli askeri projelerin uygulanmasını, deneyim paylaşımını, Koçaryan'ın 2001'de İran'a yaptığı ziyaret sırasında imzalanan anlaşmaların uygulanmasını, ortak askeri kuruluşların kurulmasını amaçlıyordu. Anlaşma üzerine yaptığı açıklamada, İran Savunma Bakanı Şamhani, Tahran-Erivan işbirliğinin üçüncü bir ülkeye karşı olmadığını söyledi. Lakin Şamhani ABD'yi hedef olarak göstererek, İran'ın sınır bölgelerinde bölge dışı ülkelerin askeri güçlerinin olmasına karşı kararlı olduğunu da belirtti. Şamhani'nin açıklaması, bölgesel basında ABD'nin Azerbaycan'da bir askeri üs kurma olasılığının tartışıldığı dönemde Azerbaycan'a bir uyarı olarak da uzmanlarca değerlendirilmekte.¹⁹

18 "Роберт Кочарян принял Камала Харрази," Son değiştirilme tarihi 30 Nisan 2003.

19 Cabbarlı Hatəm, *Ermənistanın xarici siyasəti (1991-2012)* (Bakı: ATSAM, 2014), 327.

11 Nisan 2002'de - Erivan'a ziyaretinden yalnızca bir yıl önce, Kemal Hırrazi Bakü'yü ziyaret etmiş, dönemin Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'le yaptığı görüşmede İran'ın Ermenistanla iyi ilişkilerinin olduğuna dikkat çekmiş ve Dağlık Karabağ sorununun çözümünde İranın arabulcu ola bileceğini söylemişti: "Bölgenin en büyük sorunlarından biri de Karabağ sorunu. İran İslam Cumhuriyeti'nin de dahil olduğu bölge devletlerinin çabalarıyla Karabağ sorununun adil bir şekilde çözülmesini umuyoruz. Bu konuda Azerbaycan'a yardım etmeye hazırız. Mutluyuz ki, bizim Azerbaycan gibi, Ermenistan ile de iyi ilişkilerimiz var".

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in aynı toplantıda Kemal Hırrazi'nin fikirlerine verdiği yanıt oldukça ilginç, mantıklı ve düşündürücü oldu: "Söylediniz ki, Azerbaycan gibi Ermenistan ile de ilişkilerinizin iyi olmasından mutlusunuz ve iyi ilişkileriniz Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun çözülmesinde iyi bir şans. Bu doğru. Ancak İran-Azerbaycan ilişkilerini İran-Ermenistan ilişkileriyle karşılaştırmak doğru olmaz. Bizim ülkelerimizi, halklarımızı büyük bir tarih, tarihi bağlar, ortak kültür, din, gelenek ve göreneklerimiz aynı olması birleştiriyor. Ermenistan ile sizin ülkenizi ise sadece ekonomik ilişkiler. Bu yüzden bu ilişkilere aynı açıdan bakmamanızı sizden rica ederim."²⁰

Haydar Aliyev'in belirttiği gibi, İran ve Ermenistan temel olarak ekonomik ilişkiler ile bağlantılıydı ve İran Ermenistan ile ilişkileri bu alanda daha da güçlendirmekteydi. Bu döneme kadar gelişmemiş olan iki ülkenin parlamenter ilişkileri de delegelerin ziyaretleri ile geliştirilmekteydi. 16 Aralık 2002'de bir İran parlamento heyeti, Ermenistan Başbakanı Andranik Markaryan, Meclis Başkanı Armen Haçatryan ve Dışişleri Bakanı Oskanyan ile görüşmek üzere Erivan'a gitti. Toplantıda, Markaryan Ermenistan - İran ikili ilişkilerini "stratejik" ve "uzun vadeli" olarak nitelendirdi. Ermenistan başbakanı "Ermenistan ile İran arasında 'önemli' ekonomik bağların ve ikili ticaretin genişletilmesi çağrısında bulundu". Oskanyan İran'ın "Karabağ sorununa karşı dengeli politikası"ndan Ermenistan'ın memnuniyetini dile getirdi. İran'ın Ermenistanla parlamenter ilişkilerini geliştirilmesiyle beraber kendi parlamentosunda İranın ermeni cemaatine sunduğu vekil koltuğu sayısı da dikkat çekmektedir. Milletvekillerinin dört yıllığına seçildiği İran Millet Meclisi'nde toplamda 290 Milletvekili vardır. Azınlıkların da²¹ temsil hakkı bulunan Millet Meclisi'nde Zerdüşter 1, Yahudiler 1, Aşuri ve Keldaniler 1,

20 "Президент Азербайджана Гейдар Алиев принял министра иностранных дел Ирана," Son değiştirilme tarihi 11 Nisan 2002.

21 1979 tarihli İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'na göre ülkedeki tek azınlık grubu gayrimüslümlerdir. Yani, Azerbaycan Türkleri, Kürtler, Beluçlar ve d. Müslüman halklar "İranlı" olarak tek millet olarak sınıflandırılmaktadır.

Güney Ermenileri 1 ve Kuzey Ermenileri de 1 milletvekiline sahiptirler.²² Yani diğer azınlıklara 1 koltuk verildiği halde, ermeniler İran İslam Cumhuriyeti parlamentosunda 2 koltuğa sahipler. İran'da olan toplam ermeni nüfusunun sayısı bazı kaynaklara göre 200-300 bin,²³ bazı kaynaklara göre ise 150 bin civarındadır. İrandaki yahudi sayısı 30 bin, zerdüşti sayısı 10 bin, asurilerin ve keldanilerin toplam sayısı 18 bin'dir. Görüldüğü gibi vekil sayısı azınlıkların sayısına göre değildir. Her azınlığa bir vekil koltuğu ayrılmıştır. Ermeniler ise kuzey ve güney ermenileri olarak suni bir şekilde ikiye ayrılmış ve onlara iki vekil koltuğu ayrılmıştır.

Eylül 2004'te Koçaryanın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraki dönemde İran'dan Ermenistan'a en üst düzey ziyaret yapıldı. İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi Ermenistan'ı ziyaret etti. Taraflar "Ermenistan ve İran arasında işbirliği ilkeleri ve temelleri hakkında" anlaşma imzaladılar.²⁴ Ayrıca İran cumhurbaşkanı Hatemi "ermeniler soykırımı" anıtını ziyaret etti.

Ermenistan ve İran arasındaki Hükümetlerarası Ekonomik Koordinasyon Komisyonunun 5. toplantısı yapıldı. İran-Ermenistan doğal gaz boru hattının inşaatına ilişkin bir anlaşma imzalandı. Böylece, İran, Ermenistan'a enerji zorluklarının çözümünde yardım etmekle, Ermenistan'ın saldırgan eylemlerini önlemek için Azerbaycan'ın uyguladığı taktiksel ve ekonomik planlarını önlemek için adımlar attı.

İran yerel etnik faktörleri göz önünde bulundurmadan nüfusunun büyük bir kısmı Azerbaycan türklerinden oluşan Azerbaycan vilayetleri (Doğu Azerbaycan Ostanı, Batı Azerbaycan Ostanı, Erdebil Ostanı ve d.) ile Ermenistan arasında bağları güçlendirmeye de çalışıyordu. Bu adımlardan biri, Ermenistan'ın Ardabil ili ile tarımda işbirliğinin mutabakatıydı.

2005 yılında Ermenistan ile İran arasında iki önemli belge daha imzalandı. Ermenistan Sağlık Bakanlığı ile İran Sağlık ve Tıp Eğitimi Bakanlığı arasında sağlık ve tedavi alanında işbirliğine dair mutabakat zaptı ve 2005 - 2008 yılları arasında Ermenistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile İran İslam Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı arasında eğitim anlaşması imzalandı.

Ermeni ve İranlı işadamlarının Tebriz'de Haziran 2005'te buluşması, Doğu Azerbaycan vilayetinin valisi ile Ermeni delegasyonu arasındaki görüşmeler,

22 Yegin Abdullah, *İran siyasetini anlama klavuzu* (SETA Yayınları, 2013), 56.

23 جرادى.. ایت «چنوبى قفقاز در ایران اسلامى جمهوری خارجى سى اس ت» ، ایران مطالطه جوعسسه اوراسى و .
- (6: 1389) تابستان و بهار / 6 شماره / پین جم سال / ایراس دوفصلنامه فیروز آبادی دقان ی. سیدجلال

24 Cabbarlı, *Ermenistanın xarici siyaseti*, 274.

İran Enerji Bakanı Habibulla Bitaraf ile Ermenistan Enerji Bakanı Armen Movsesyan arasında enerji işbirliği anlaşmasının imzalanması,²⁵ Erivan'da İran Eğitim Bakanı Murteza Hacı ve Ermenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının İcra Dairesi Başkanı Artaşes Tumanyan'ın gerçekleştirdiği görüşmeler ilişkilerin yoğunlaştığını gösteriyordu.

Şubat 2006'da, İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Mohtaki, Ermenistan'ı ziyaret etti.²⁶ Mottaki ziyareti sırasında yaptığı açıklamada İran'ın Ermenistan'ı güçlendirme niyetini ifade etti: "Komşumuz ve dostumuz Ermenistan ile çok taraflı ilişkiler kuruyor... Bölgesel öneme sahip olmalarını sağlamaya çalışıyoruz."²⁷

Ziyareti sırasında Mohtakinin görüştüğü en önemli isimlerden biri, Ermenistan Cumhurbaşkanının Güvenlik Konseyi Sekreteri ve Savunma Bakanı Serj Sarkisyan'dı. Mohtaki-Sarkisyan görüşmesine Dışişleri Bakan Yardımcısı Arman Kirakosyan, Ermenistan'ın İran Büyükelçisi Karen Nazaryan ve İran'ın Ermenistan Büyükelçisi Alireza Hagigiyani da katıldı ve görüşmede çok sayıda konu tartışıldı.²⁸

2003 yılı cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan Robert Koçaryan, Temmuz 2006'da İran'a cumhurbaşkanı olarak bir sonraki ziyaretinde bulundu. Ermeni ve İran hükümetleri arasında eğitim ve kültür merkezlerinin kurulması ve işletilmesine ilişkin Mutabakat Zaptı, Ermenistan Devlet İdaresi Bakanlığı ile İran Dışişleri Bakanlığı arasında Arşiv alanında işbirliğine ilişkin Mutabakat Zaptı, Kültür ve Ceza Hukuku Alanında İşbirliği Anlaşması vb. belgeler imzalandı.²⁹

Ziyaret sırasında görüşülen başlıca konu İran'dan Ermenistan'a olan gaz hattına ilişkin idi. Ağustos 2005'te "ArmRosGazprom" ve İran'ın "Arvandan" şirketleri arasında gaz hattının 22,5 kilometrelik bir bölümünün (Gajaran -

25 Talıblı Sübhan, *İran İslam Respublikasının Qafqaz siyasətində Dağlıq Qarabağ problemi (1991-2005-ci illər)* (Bakı: Elm və təhsil, 2016), 130.

Soltan Sədrəddin, "Tehran hakimiyyətinin islam dəyərlərindən danışmağa haqqı var?" *Bakı-Təbriz jurnalı*, № 3, (iyun 2005): 54.

26 "Bilateral Relations," Ministry of Foreign Affairs of Armenia, Son erişim tarihi 12 Aralık 2018.

27 Danielyan Emil, "Armenia Deepens Ties With Embattled Iran," Son değiştirilme tarihi 28 Temmuz 2006.

28 "Իրանի ԱԳՆ ղեկավարը նշել է Հայաստան-Իրան համագործակցության կարևորությունը պաշտպանության և անվտանգության բնագավառներում," Son değiştirilme tarihi 14 Şubat 2006, www.panarmenian.net/eng/news/16373/.

29 "Երկկողմ հարաբերություններ," Հայաստանի Հանրապետության Արտաքին Գործերի Նախարարություն, Son erişim tarihi 12 Aralık 2018.

Mehri hattı) inşaatına başlandı. Anlaşma uyarınca, gaz boru hattının inşaatı Ocak 2007'ye kadar tamamlanacaktı.³⁰

2006 yılının Eylül ayında, İran İslam Cumhuriyeti Meclis Başkanı Gulamali Haddad Adel, Ermenistan'ı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında, İran Parlamentosu Başkanı Tsitsernakaberd'deki "soykırım" anıtını ziyaret etti. Ermeni mevkidaşı Tigran Baghdasarian ile Erivan'da bir araya gelen Haddad Adel toplantıdan sonra düzenlediği basın toplantısında İran'daki Ermeni cemaatinin rolü hakkında konuştu. Bu dönemde Ermenilerin İran İslam Cumhuriyeti parlamentosunda iki milletvekili tarafından temsil edildiği belirtilmelidir.³¹ Basın toplantısında İran'ın "Ermeni soykırımı" nı tanıyıp tanıyamayacağı konusunda sorunu yanıtlayan Haddad Adel, "Anavatanları için ölen insanlarla gurur duyuyorum"- dedi, ancak hiçbir şekilde parlamentoda "soykırım"ın tanınmasıyla ilgili yorum yapmadı.³² H. Adel ayrıca Ermenistan Başbakanı Andranik Margaryan ile bir araya geldi.

Aralık 2006'da, Ermenistan Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan tekrar İran'ı ziyaret etti. İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Mohtaki ile Vardan Oskanyanın görüşmesinde enerji alanında işbirliğini genişletme olanakları değerlendirildi. Bakanlar ayrıca bölgesel meseleleri de tartıştılar. Uluslararası örgütlerde işbirliğini genişletme olanakları da değerlendirildi.

Ziyaret sırasında Ermenistan dış işleri bakanı Vardan Oskanyan İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad tarafından kabul edildi. İki taraf, Ermenistan ve İran arasındaki işbirliğini takdir etti ve ikili ilişkiler gündemini tartıştı. V. Oskanyan ile İran İslam Cumhuriyeti Yüksek Güvenlik Konseyi Sekreteri Ali Laricani arasında yapılan görüşmede uluslararası örgütlerin İran nükleer programlarına ilişkin konumu ve Ermenistanın bu konuda tutumu tartışıldı. Laricani ülkenin nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanma hakkını vurguladı. Vardan Oskanyan, İranlı Meclis başkanı Haddad Adel ile de bir araya geldi.

Ermenistan Dışişleri Bakanı, üçüncü Ermeni Diaspora Forumunda İran Ermenileri heyeti ve yerel Ermeni cemaatinin üyeleriyle de bir araya geldi.

2006 yılında iki ülkenin bölgesel yönetimlerinin işbirliği için de bir dizin adımlar atıldı. Bir yandan İran İslam Cumhuriyetinin Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Erdebil, Mazandaran, Hormuzgan Ardebil, ostanları (vilayetleri),

30 "Можно считать, что газопровод Иран-Армения уже в руках у русских," *Армения за неделю*.
Son erişim tarihi 11 Temmuz 2006, .

31 "Համապետել մամլոն ասուլիս Ազգային ժողովում," Son değiştirilme tarihi 12 Eylül 2006, .

32 Parliament.am, "ամսատեղ մամլոն."

diğer yandan Ermenistanın - Syunik, Ararat ve Armavir merzleri (bölgeleri) arasındaki işbirliği yoğunlaştı. 2006 yılında Doğu Azerbaycan vilayetinin merkezi şehri Tebriz'de Ermenistan Genel Konsolosluğunun açılması konusunda müzakerelere başlandı.

Mart 2007'de İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad Ermenistan'ı ziyaret etti. Ziyaret sırasında iki ülkenin başkanları ortak bir bildiri yayınladılar. Bu dönemde Ermeni-İran ekonomik ilişkileri tarihindeki en önemli olaylardan biri gerçekleşti. 19 Mart 2007'de iki ülke arasındaki gaz boru hattı açıldı. Ermeni tarafı bu projeye “enerji diplomasisi” alanında “büyük başarı” dedi.³³

Temmuz 2007'de İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Mohtaki, Ermenistan'ı ziyaret etti. Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Mottaki'yi kabul etti. Ermeni Devlet Başkanı, İran ve Ermeni devlet adamlarının karşılıklı ziyaretinin, iki halkın tarihi ortaklıkları ve iyi komşuluk ilişkileriyle birlikte, ikili ilişkilerin gelişmesine ve genişlemesine önemli bir katkı yaptığını belirtti. Robert Koçaryan İran Cumhurbaşkanı'nın gelmesini bekliyoruz ve ziyaretine büyük önem veriyoruz” dedi. Cumhurbaşkanı, Ermenistan ile İran arasındaki serbest ticaretle ilgili hükümetler arası bir anlaşmanın imzalanmasının da iki ülke arasındaki ticaret hacminin artmasına katkıda bulunacağını belirtti. Buna karşılık M.Mottaki, İran-Ermenistan Hükümetlerarası İşbirliği Komisyonu'nun Erivan'da düzenlenen yedinci toplantısının sonuçlarından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Ortak hükümetler arası komisyonun İran bölümünü yöneten İran Dışişleri Bakanı, “İran ikili ilişkileri genişletmenin önünde bir engel görmüyor ve özellikle ekonomi, enerji, ulaşım ve transit yük taşımacılığında Ermenistan ile işbirliğinin daha da genişletilmesi ve geliştirilmesi ile ilgileniyor” dedi.³⁴ Ermenistan-İran hükümetlerarası komisyonunun 7. toplantısı 20 Temmuz'da Ermenistanın baş kenti Erivan'da başladı. Taraflar, Aras Nehri üzerinde yeni bir hidroelektrik santralının inşası, iki ülke arasında doğrudan bir demiryolu bağlantısı kurulması, Ermenistan'da İran, Ermenistan ve Rusya'nın katılımıyla bir petrol fabrikasının inşası ve İran ticaret merkezinin kurulması ile ilgili konuları ele aldı. Ermenistan - İran hükümetlerarası komisyonunun toplantısında, Ermenistan ile İran arasındaki üçüncü yüksek voltajlı elektrik hattının inşaatına başlanmasına karar verildi.

İran İslam Cumhuriyetinin cumhurbaşkanı olarak Mahmud Ahmedinejad'ın bir sonraki Ermenistan ziyareti Ekim 2007'de yapıldı. Lakin İran'da ortaya

33 Галстян Арег, “Политические портреты Армении: Роберт Кочарян,” Son değiştirilme tarihi 11 Şubat 2013, .

34 “Роберт Кочарян и Манучехр Моттаки обсудили армяно-иранские отношения,” Son değiştirilme tarihi 23 Temmuz 2007.

çıkan öngörülemeyen koşullar İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejadın Ermenistan'a yaptığı ziyareti kesintiye uğratmasına neden oldu. Mahmud Ahmedinejat hatta Ermenistan'ın devlet protokollerini hiçe sayarak sözde "Ermeni soykırımı kurbanlarının anıtı"nı ziyaret bile etmedi. Ermenistan parlamentosunda konuşmasını bile yapmadan geri döndü.

2007 yılında Ermenistan Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Enerji Bakanlıkları arasında yeni bir mutabakat anlaşması imzalandı. Ermeni hükümeti ve İran hükümeti, Aras Nehri üzerindeki elektrik santrallerinin inşası ve işletilmesinde işbirliği konusunda bir anlaşma imzaladı. 2007 yılında, Ermenistan Devlet Televizyon ve Radyo Şirketi ile İran İslam Cumhuriyeti yayınları arasında işbirliği planı kabul edildi. Ayrıca, Ermenistan İnanla spor ve bankacılık alanlarında çeşitli belgeler imzaladı. Ziyaret sırasında imzalanan en önemli belgelerden biri, iki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları arasında Konsoloslukların kurulmasına dair Mutabakat Muhtırasıydı.

2008 yılında, Ermenistan ve İran, Aras Hidroelektrik Santrali'nin inşaat ve teknik problemleri alanında bir mutabakat zaptı imzaladı. O yıl, Ermenistan - İran Hükümetlerarası Ortak Komisyonu 8. toplantısı yapıldı.

2008 yılının Şubat ayında Ermenistan'da cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirildi. Seçimlere yaklaşık 9 aday katıldı. Ülkenin 1998-2008 yıllarında cumhurbaşkanı olan Dağlık Karabağ'da doğmuş Robert Koçaryan Cumhuriyetçi Parti'nin adaylığını ileri sürdüğü Hankendi'nde doğmuş ve ülkenin başbakanı olan Serj Sarkisyan'ın adaylığını destekliyordu. Serj Sarkisyan 1991 - 1994 yıllarında Azerbaycanın Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermeni Savunma Ordusu'nun başına geçti. 1996 - 1999 yıllarında millî güvenlik bakanlığı, 1999 - 2000 yılında millî güvenlik konseyi sekreterliği ve 2000 yılından itibaren de bu görevle beraber savunma bakanlığı görevini üstlendi. 2007 yılında kalp krizinden ölen Andranik Markaryan yerine Robert Koçaryan tarafından başbakanlığa atanmıştı. Eski Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan seçimlere bağımsız aday olarak katılmıştı. "Hukuki sistem" in (sonraki dönemde "Ermeni Rönesansı" - "Orinats Yerkir" partisi) bu seçimlerde aday Arthur Baqdasaryan idi. Seçimlerde diğer şanslı adaylardan biri olarak Ermeni Devrimci Federasyonu - Daşnaksütununun aday Vahan Hovanisyan düşünülüyordu. Seçimleri cumhurbaşkanının desteğini alan, başbakan olarak elinde bir dizi ekonomik ve siyasi kaynakları kontrol eden ve bunu kendi zaferi için kullanan, Rusya'ya pozisyon yakınlığı ile seçilen Serj Sarkisyan kazandı.

Sonuç

Böylece, Robert Kocharyan başkanlığı döneminde Ermenistan-İran ilişkilerini incelerken şu sonuçlara varabiliriz:

- Bu dönemde, Ermenistan'ın dış politikasını Rusyanın onayıyla yönetilmesi İran-Ermenistan ilişkilerini olumsuz yönden etkilemişse de, 2001 yılından sonraki dönemde ABD'nin bölgesel politikasının etkisiyle Rusya ile İranın çıkarlarının örtüşmesi Rusya'nın İranla ilişkiler konusunda Ermenistana bir çok kez onay vermesine neden olmuştur.
- İran ile ilişkilerde Ermeni tarafı daha çok ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine ilgi duyuyordu;
- İran, Avrupa devletleri ve ABD tarafından uygulanan yaptırımların ekonomik sonuçlarını yumuşatmak için Ermenistan'ın imkanlarını kullanmaya çalıştı;
- Ermenistan'ın Rusyanın bir vilayeti konumunda olması nedeniyle İran'ın doğal gazını Ermenistan üzerinden Avrupa'ya götürme girişimleri gerçekleşmedi;
- Ermeni tarafı her zaman bu ülkedeki pan-Farsçı grupların Azerbaycanla ilgili duydukları rahatsızlıkları kullanarak İran'ı Azerbaycan'a karşı karşıya getirmeğe çalıştı.

Կայնակա

“Իրանի ԱԳՆ ղեկավարը նշել է Հայաստան-Իրան համագործակցության կարևորությունը պաշտպանության եւ անվտանգության բնագավառներում.” Վերջին փոփոխությունը 14 փետրվարի, 2006 թ. www.panarmenian.net/eng/news/16373/.

“Համատեղ մամլո ասուլիս Ազգային ժողովում.” Վերջին փոփոխությունը 12 սեպտեմբերի, 2006 թ. www.parliament.am/chairman.php?page=announcements&NewsID=2007&year=2006&month=00&lang=arm&enc=utf8.

“Газопровод Иран-Армения открывает новую страницу в отношениях двух стран, сказал Хатами.” www.panarmenian.net/rus/news/6983/, 2001, 5 феврал.

“Декларация о независимости Армении.” *Голос Армении*, 25 август 1990.

“Можно считать, что газопровод Иран-Армения уже в руках у русских.” *Армения за неделю*. Последний доступ 11 июль 2006. www.regnum.ru/news/671719.html.

“Президент Азербайджана Гейдар Алиев принял министра иностранных дел Ирана.” *Последнее изменение* 11 апрел 2002. www.azertag.az/ru/xeber/france-886380.

“Роберт Кочарян и Манучехр Моттаки обсудили армяно-иранские отношения.” *Последнее изменение* 23 июль 2007. https://www.iran.ru/news/politics/47825/Robert_Kocharyan_i_Manuchehr_Mottaki_obsudili_armyano_iranskie_otnosheniya.

“Роберт Кочарян принял Камала Харази.” *Последнее изменение* 30 апреля 2003. www.ru.a1plus.am/8640.html

شمالی مرزهای در پایدار نقش ارمنستان و ایران روابط به نگاهی. «دسترس ی آخرین تاریخ»
10.02.2019 www.aftabir.com/articles/view/politics/iran/c1c1193764798_iran_p1.php
در پایدار نقش-ارمنستان و-ایران-روابط به-نگاهی

Aslanlı, Araz. “Qlobal siyasətdə Qafqaz: 22 il əvvəl və indi.” *Son dəyişdirilmə tarixi*: 20.05.2013, www.qafsam.org/page/469/az.

Cabbarlı, Natəm. *Ermənistanın xarici siyasəti (1991-2012)*. Bakı: ATSAM, 2014.

Danielyan, Emil. "Armenia Deepens Ties With Embattled Iran." Last modified 28 July 2006. <https://eurasianet.org/armenia-deepens-ties-with-embattled-iran>.

Əliyev, Heydər. *Müstəqilliyimiz əbədidir*. XII kitab. Bakı: Azərənəşr, 2004.

Galichian, Rouben. *The invention of History. Azerbaijan, Armenia and the Show casing of imagination*. London/Yerevan: Printinfo Artbooks, 2010.

Heydər Əliyevin İran İslam Respublikası ilə əlaqədar baxışları. İİR-in Bakıdakı səfirliyi (Azərbaycan və fars dillərində). Bakı: Çəşioğlu, 2004.

Hovhannisyan, Nikolay. *The Foreign Policy of the Republic of Armenia in the Transcaucasian-Middle Eastern Geopolitical Region*. Yerevan: National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Institute of Oriental Studies, 1998.

Qasımlı, Musa. *Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003)*. I hissə. Bakı: Mütərcim, 2015.

Minassian Qaidz, "Is Armenia avanpost of Russia in the Caucasus?" *Russie. New Visions*, No.27, (15 February, 2006): p.13

Ministry of Foreign Affairs of Armenia "Bilateral Relations." Accessed December 12, 2018. www.mfa.am/en/bilateral-relations/ir.

Movsisyan, Artak. *Ermenistan tarihi*. Yerevan: Yerevan Devlet Üniversitesi Yayınları, 2017

Soltan, Sədrəddin. "Tehran hakimiyyətinin islam dəyərlərindən danışmağa haqqı var?" *Bakı-Təbriz jurnalı*, № 3, (iyun 2005): 52-55

Talıblı, Sübhan. *İran İslam Respublikasının Qafqaz siyasətində Dağlıq Qarabağ problemi (1991-2005-ci illər)*. Bakı: Elm və təhsil, 2016.

Vəliyev, Cavid. Məmmədli, Məsihağa. ed. *Azərbaycan-İran əməkdaşlığı: əsas istiqamətlər və imkanlar*. Bakı: SAM, 2018.

Yegin, Abdullah. *İran siyasətini anlama klavuzu*. SETA Yayınları, 2013.

Акопян, Татула, "Визит Кочаряна в Иран продолжается." *Газета "АЗГ" (Армения)*, 27 Декабр 2001. <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/14098/>.

Галстян, Арег. “Политические портреты Армении: Роберт Кочарян.”
Последнее изменение 11 феврал 2013. <http://www.yerkramas.org/article/51814/politicheskie-portrety-armenii-robert-Koçaryan>.

Հայաստանի Հանրապետության Արտաքին Գործերի
Նախարարություն. “Երկկողմ հարաբերություններ.”, Վերջին
մուտքագրման ամսաթիվը Դեկտեմբերի 12, 2018 թ.
www.mfa.am/hy/bilateral-relations/ir

«انقلاب رهبر با ارمنستان جمهوری رییس کوچاریان آقای دیدار . 09.02.2019 . دس ترسی آخرین تاریخ
farsi.khamenei.ir/news-content?id=11690

سیدجلال . «جنوبی قفقاز در ایران اسلامی جمهوری خارجی نتسیاس .مرادی « و ایران مطالعات و تحسسه
(: ۱۳۸۹ تابستان و بهار) . 6 شماره / پنجم سال / ایراس دوفصلنامه . اوراسیا ایت . فیروزآبادی دهقان
5 - 46-